

tury. Je ovšem jisté, že pokusí-li se kritikové vyhověti těmto požadavkům, vzniknou často rozdíly v mínění mezi nimi navzájem i mezi nimi a spisovatelem. Řešení těchto neshod bude se pak čím dále intenzivněji účastnit i čtenářstvo a také vědečtí odborníci by jen k své hanbě zůstávali stranou těchto diskusí. Leč o to právě jde. Jsou už navždy pryč časy, kdy se ve sporech o umění bezvýhodně srážela subjektivní stanoviska. Diskuse, které vzniknou, bude-li spisovatel, kritika, věda i čtenářstvo společným úsilím vyhledávat další cestu literatury, budou nejlepším prostředkem k tomu, učinit literaturu společným dílem všech.

Nakonec bych chtěl ještě jednou opakovat: nepokládám za úkol této stati vypočítávat podrobně, co kritika v posledních letech vykonala; jsem však vzdálen toho tvrdit, že své povinnosti kritika nedostála. Právě okolnost, že od roku 1948 urazila kus cesty k svému přetvoření v kritiku socialistickou, umožňuje dnes vidět a rozbírat její problematiku mnohem zřetelněji a podrobněji, než bylo lze ještě před několika málo lety. A tak i to, že může být kritika dnes již kritizována jako celek, svědčí v její prospěch. Je také nutno dodat, že jsem zdaleka neprobral celou šíři literárně-kritické problematiky. Nemohl jsem to učinit pro rozsah, jaký by takový rozbor zabral, a ani to nebylo mým záměrem. Šlo o to položit spíš otázky než dát odpovědi, a k tomu ještě: vybrat jen otázky nejpalcivější, třeba s rizikem, že mezi nimi zůstanou mezery. Snažil jsem se také neprodukovat stať opakováním pravd obecně uznaných.

(1956)

POZNÁMKY O KRITICE

Josef Rybák

Měsíčník Slovenské pohľady začal uveřejňovat anketu o slovenské literatuře. Klade známým slovenským spisovatelům několik otázek a jedna z nich je tato:

Považujete literární kritiku za pomocníka a za partnera nebo ne? Pomohla vám literární kritika ve vlastní tvorbě a jak?

Zajímavé jsou odpovědi.

Básník Pavol Bunčák píše: „Jestli mi pomohla? Mám slabé srdce. Pomohla mi k mlčení. Jiným možná k růstu, nechť se vysloví. Zdá se mi, že si všímala spíše detailů, protože neměla schopnost vidět problémy umění ze širšího úhlu. Do ideovosti se z opatrnosti nepouštěla. Obvyčejně z neznalosti.“

Zora Jesenská vyslovuje takovýto názor: „Myslím si, že konečným posláním kritiky není působit na literaturu, ale přes ni na lidi, formovat jejich ideály a cítění, inspirovat je k odvaze, pravdě, myšlení a jiným podobným věcem, které člověku život značně komplikují. Jestli mně osobně kritika pomohla? Ale ano. Jsem teď mnohem otrlejší a už na nějakou hloupost nereaguji.“

Básník Vojtěch Mihálik odpovídá: „Pokud jde o mne, kritiky mých prací mi pomohly v tom, že jsem vždy po jejich přečtení napsal několik epigramů.“

Anketa by se mohla rozšířit donekonečna i o názory českých spisovatelů a základní poznatek by se patrně nelišil od toho, co říkají na adresu literární kritiky tři slovenští autoři. A jsou známy i výroky Gorkého, Majakovského, Fadějeva, Šolochova, Erenburga, Leonova, které se nijak neliší od toho, co zde bylo řečeno. Jsou známa i prudká střetnutí, která vzplanula mezi významnými autory a jejich kritiky, dalo by se mnoha výroky slavných i méně slavných umělců podepřít jednoznačné stanovisko, které zní takto: „Už delší dobu nečtu kritiky o sobě.“

Z tohoto faktu samozřejmě nelze vyvozovat jednostranné paušální závěry o kritice a o tom, že vždy mají pravdu jen kritizovaní. Člověk si nedovede představit, že by tvorba a kritika si ležely v náručí a vzájemně se milovaly. Bylo by v tom něco nepřirozeného. Kritika, rozumíme-li tímto slovem kritiku nedostatků, omylů, chyb a uměleckých slabín, a nikoliv klikašské a skupinové vynášení určitých autorů, je věc svrchovaně nepřijemná pro toho, kdo se dostane kritikům pod nůž, a nelze očekávat, že se z toho bude kritizovaný radovat. Ale spisovatelé se neradují ani z takové kritiky, která jim poklepává na rameno a pokouší se z nich dělat velikány. Takové kritiky si váží ještě méně.

Příčiny napětí tedy nejsou v tom, že by spisovatelé podceňovali nebo zatracovali kritiku, že by se považovali za nedotknutelné a že by se domnívali, že jejich díla jsou dokonalost sama. Málokdo toho ví o nedostacích a chybách té či oné literární práce tolik jako autor sám, je-li poctivý sám k sobě a dívá-li se na tvorbu jako na vážné, těžké a odpovědné úsilí, v němž se zcela zákonitě mohou střídat úspěchy i nezdary. Málokdo toho ví tolik jako autor sám o zoufalství z nedokonalosti, které

jej pronásleduje, kudy chodí, o trýznivé nespokojenosti s tím, co odevzdal veřejnosti a co v sobě nosí celá léta jako svůj vnitřní stud, utajovaný před čtenářem. Postihne-li kritika tato bolavá místa tvůrčí problematiky autorovy, trýzeň se ještě zvětší, ale kritika padla na úrodnou půdu. Vybojovala si autorovu úctu.

Kritika ovšem není jen nimráním se v nedostacích a chybách, ale v tom, jak dovede proniknout do podstaty díla, odhalit v něm to pozitivní, čím je autor svůj a co dobývá nového, co je ve shodě s úsilím společnosti, kde umělec předbíhá dobu, kde v umělecký tvar formuluje nové životní pocity, změny, procesy, konflikty dosud nepostížené a nevyjádřené. Kritika je soud a zápas o dílo, soud nejen o díle, ale i o životě a zápas nejen o dílo, ale i o život, v tom zcela souhlasím se Zorou Jesenskou, zápas o člověka především. V tom se zdánlivá protikladnost kritika s autorem stává shodou, neboť jednomu i druhému běží o stejný cíl. Tak se dívá na uměleckou kritiku socialistická společnost, a proto každý kritický subjektivismus, vycházející z idealistické estetiky a znevažující společenské poslání umění, nebo je chápající tak, že společenské poslání má každý, ať již jakýkoli umělecký výtvor, dříve či později se v naší společnosti musí setkat s nesouhlasem a odporem.

Netvrdím, že by nepřátelská kritika nemohla říci leccos zajímavého nebo správného na okraj uměleckého díla socialistického autora, ale u nás taková kritika půdu či oprávnění k existenci nemá, protože koneckonců její koncepcí je koncepce vykořisťovatelských tříd a s těmi jsme přece u nás zatočili. Nebo si myslíte, že bychom měli připustit i takovouto kritiku? Která nenávidí naše zřízení a která by chtěla přes umění útočit na náš život?

Určité negativní prvky ale mohou pronikat i do kritiky, která chce plnit kladné poslání v socialistické společnosti. K tomu rovněž nelze nečinně přihlížet a tady je další pole skutečné marxistické kritiky, aby v plodných diskusích a tvůrčích sporech vymycovala z našeho uměleckého a literárního života všechno, co je mu cizí.

Vraťme se však k poměru spisovatelů ke kritice a pohledme, co je proti kritice popuzuje.

Povrchnost, paušálnost soudů, nedostatek schopnosti pochopit myšlenku, ulpívání na nepodstatném, malost hledisek, která staví kritik proti autorovi, nepevnost a vratkost pohledu na celkové literární dění, lhostejnost k individuálním rysům autorovým, povýšenectví, nadutost, kritický eklekticismus, který mění kritéria podle určité módy ze dne na den, konzervativismus, který těží z podstaty patřící už minulosti a který hodnotí dílo ne z hlediska dneška a zítřka, živých potřeb společnosti, ale z hlediska věrejších platných soudů, které nekriticky přejímá, byť byly ve své době jakkoliv průbojné a pokrokové.

Umělecká literatura je tvůrčí proces a výsledek tvůrčího procesu. Je podle Lenina odrazem skutečnosti, a proto je tisíci pouty spjata s dobou, se životem a jeho problematikou, s jeho zápasy, idejemi, bolestmi a vítězstvími, se vším, co se odráží v nitru lidí, v jejich myšlení, cítění a konání, v jejich skutcích a vztazích, pocitech a názorech a v jejich společenském úsilí. Také umělecká kritika musí kotvit v půdě současného života. Musí nejen přejímat a přehodnocovat kulturní dědictví v této oblasti, ale musí formovat nová kritéria, a to nejen v souladu se stavem estetiky, kterou pomáhá rozvíjet, ale v souladu s pohybem života a s jeho vytyčenými společenskými cíli a boji. A že musí vycházet z toho, co v literatuře a v umění vzniká nového, je mimo diskusi.

V našem světě nemůže tedy plnit svůj úkol jiná kritika než socialistická, opírající se o poznatky socialistické vědy, o základní principy marxismu-leninismu. Ale socialistická nemusí být ještě kritika, která si vypůjčuje marxistickou terminologii, ale přitom popírá socialistické umění v samotných jeho základech. To zřetelně ukazují někteří polští kritikové, jako např. Kott. I za „marxistickými“ slovíčky se může skrývat nejvypjatější subjektivismus a individualistický anarchismus, který je nakonec stejný, ať si již hledá vzor v přízemním konzervativismu, avantgardismu minulých dob, nebo spiritualistické nadčasovosti. Příklady pro to máme i u nás, jak se o tom již psalo. Mám na mysli Grossmannovy výklady Halase nebo výklady Ortenova zjevu jednak od téhož autora a jednak od Z. Urbánka.

Stojí za to zamyslet se i nad tím, že pro naši mladou kritiku, která se domnívá, že stojí na půdě marxismu, stal se v poslední době učitelem a vzorem vynikající náš kritik, ale typický individualista F. X. Šalda, jehož výboje, význam a myslitelská síla by marxistovi neměly zabránit v tom, aby v jeho díle neviděl také věci sporné a překonané. Vždyť takové nekritické přijímání kritérií z minulosti nemůže znamenat nic jiného než špatnou službu naší literatuře. A přitom v Šaldovi se nalezne dosti závažných myšlenek, které dávají za pravdu nám. Je pozoruhodné, jak zrovna přes tyto pozitivní stránky Šaldova odkazu se lehce přešlo, stejně jako se pohrdlivě přechází skutečnost, že tu máme pevné základy socialistické umělecké kritiky v díle Zdeňka Nejedlého, Jiřího Wolkera, S. K. Neumanna, Bedřicha Václavka, Julia Fučíka aj. A že tu je Černyševskij, Bělinskij, Plechanov. Že tu jsou pro nás marxisty myšlenky Leninovy i důležitá usnesení strany o uměleckých otázkách. Ne, to mladou literární kritiku nezajímá.

Až si dá někdo práci a prohlédne si naše literární a umělecké časopisy z poslední doby, bude překvapen, co se tu navršilo zmatku u některých našich mladých kritiků právě z těchto důvodů, že po XX. sjezdu KSSS ztratili hlavu a odvrátili se od pevných principů naší socialistické

literární vědy a začali se zhlížet v starém estetickém subjektivismu nebo subjektivismu nejnovější ražby, zahaleném do modernistického hávu, ale propagujícím také buržoazní pojetí pokrokovosti a snažícím se ukazovat základní principy socialistického umění jako pochybené.

Tak se na vrchol naší současné prózy postavil Valentův román *Jdi za zeleným světlem*, dílo zejména pro autorovu další tvůrčí cestu jistě významné a virtuózně napsané, ale mající v sobě ještě hodně sporného, a proto i stojící teprve na půli cesty k socialistické literatuře. Nebo mistrovsky napsaná, ale po mnoha stránkách sporná kniha novel Alfonse Bednára *Hodiny a minuty*. A s tím se div nevy mazává jako tvůrčí omyl všechno to, co na prahu našeho socialistického románu vytvořila M. Pujmanová, V. Řezáč nebo Petr Jilemnický. Nebo o co se pokusili s mnoha dílčími omyly další autoři pokoušející se vytvořit román z naší nejaktuálnější současnosti.

Že tu je Sedláček, že je tu Říha, Tomanovi, Pluhař? Že tu byl Stehlík a Káňa, kteří o něco bojovali ve svých divadelních hrách? Že tu byl Marek? Mináč s Rozhraním, Tatarka s Farskou republikou a Družnými lety, Lazarová s Vosím hnízdem, Hečko s Dřevěnou dědinou a další a další? Že tu je Aškenazy, který se v očích kritiky stal mistrem svými Dětskými etudami a Ukradeným měsícem, ačkoliv tento talentovaný autor si před těmito dvěma knížkami ukládal mnohem náročnější úkoly?

Kde tu máme zevrubné kritické rozbory tohoto proudu naší literatury, které by s podrobnou analýzou nedostatků a slabin neztratily ze zřetele základní cíle naší socialistické literatury?

V dramatu se o něco takového pokusil Jiří Hájek. Ale vzpomeňme si, z jakých principiálních hledisek byla hodnocena tato jeho kniha.

Můžeme přejít i k poezii a zase tu najdeme nejeden příklad pro to, abychom si položili otázku, kam se dostává mladá kritika. Podívejme se, co píše Jan Trefulka o Kainarovi, kolik hloupostí se píše o nové knížce Holanově, z jakých kritických pozic se odbyla Tauferova *Eroica* atd.

Člověk by se domníval: tady kritika přes všechny názorové rozdílnosti, přes různost postřehů i zorných úhlů zkoumání bude se shodovat v jednom: v základním postoji k potřebám naší společnosti a k cílům, které si naši spisovatelé vytyčují jako spisovatelé socialisté. Že při tom nejde o uzákoňování konvencí, o upevňování prostřednosti, o přešlapávání na místě, ale o tvorbu novou socialistickým duchem i novou výrazem, zdá se snad samozřejmé. Ale o ducha této literatury musí jít. Jinak se zcela objektivisticky před námi vynoří problém tzv. modernosti a nebudeme s to rozlišovat, kde se za formálními výboji skrývají pocity a nálady, které z našeho hlediska představují starou psychickou veteš včerejšího světa.

Zamýšlíme-li se nad některými zjevy naší literární kritiky, neběží tu ani tak o jednotlivé autory, ani o jednotlivé knihy, nýbrž domyšleno do konce o skrytou i zjevnou revizi naší kulturněpolitické linie. Kdyby o tohle nešlo, nemohly by se přece objevovat názory tak hluboce podceňující a znevažující např. naši poezii, společensky neaktivnější, nebo výchovné poslání naší literatury, její optimističnost, její společenskou funkci. Nemohly by se objevovat názory nesledující nic jiného než otupit ostří naší umělecké tvorby a nakazit ji znovu starým subjektivismem. Mělké a popletené diskuse okolo modernismu a avantgardismu to plně potvrzují.

K tomu mohlo dojít proto, že naše zkušenější a marxisticky fundovaná kritika zabředla do pasivity, z níž se v této chvíli jen krůček za krůčkem prodírá. A že pole kritiky opanovali v našich uměleckých časopisech lidé nezkušení, podléhající všem možným náladám a pochybným vlivům, odborně málo vzdělaní a politicky málo vyspělí, jimž pochopitelně učaruje kdekaká domnělá subjektivistická „hloubka“ a jimž, jak se domnívají, myšlenkově precizní a jasné dílo Nejedlého, Neumanna, Fučíka, Václavka nemůže nic dát, neboť se jim jeví jako vulgární sociologie. Stačí, aby se u nás otiskla nějaká popletená úvaha, např. od Janka Kose, cizí marxleninské ideologii, a už se najdou lidé, kteří to papouškují.

Není divu, že pak o díle našich socialistických kritiků hovoří jako o „novinové publicistice“, jako by toto dílo nemělo nic společného s vědou a nevybočovalo z rámce pouhé žurnalistiky.

Je směšné, když v 3. čísle Nového života M. Jodl vytváří rozpor mezi tzv. vědeckou kritikou a kritikou orientovanou na obecnou kulturní publicistiku, jíž přisuzuje apodiktičnost soudů z toho prostého důvodu, že se z této strany objevily první známky nesouhlasu s těmi, kdož vnášejí zmatek do našeho literárního světa. M. Jodl přitom zřejmě nadceňuje to, co píše on anebo někteří jeho vrstevníci, když se domnívá, že z jejich strany běží o literární vědu. Ve skutečnosti i to, co oni dělají, je publicistika a nic jiného, jenomže někdy orientovaná opačným směrem. Snad se tváří učeněji, ale co je pro ni typické: že náš současný život se svou základní společenskou problematikou a náš člověk se svými společenskými a politickými úkoly, dělník, tvůrce socialismu a hlavní konzument kultury je pro ni abstraktní pojem. Proto uctívá kdekakou veličinu starého světa, proto Nejedlý, Fučík, Neumann, Václavek jsou pro ni pouhá jména. A přece kritika těchto našich socialistických spisovatelů a vědců zůstane pro každého socialistického spisovatele základním pilířem našeho kulturněpolitického boje, neboť revolučním způsobem přehodnotila stará kritéria a vytvořila nová. Čestně splnila své poslání, které socialistická

umělecká kritika musí mít i v budoucnosti: bojovat za samotné hodnoty života, prorážet cestu idejím i činům, které osvobozují svět a člověka, a bojovat za jeho socialistické vědomí.

Neházím naši mladou literární a uměleckou kritiku přes palubu. Jistě jsou v jejích řadách talentovaní lidé. Čím se ale vyznačují? Před několika lety vyšli ze škol, a budou se tedy dlouho ještě učit. Je pochopitelné, že jejich cítění budou bližší takové práci, které mají v sobě rysy hledačství, kde se autor chce dívat na svět novými očima, budou se vždy obdivovat experimentu a odvaze, tak tomu vždy bylo. Také nám, když jsme byli mladí, bylo svrchovaně protivné všechno, co znamenalo přešlapování na místě, a líbilo se nám, co bylo nové, nehotové, riskující. A také jsme ve svých kritikách často ubližovali umělcům, pro které jsme neměli porozumění. Ale o to neběží. Běží o tohle: Že my při tom všem jsme měli jednu velikou přednost, kterou nevidím u dnešní mladé literární kritiky. Nebyli jsme knihomolové, papíroví lidé, platoničtí komunisté. Křest své politické příslušnosti jsme prodělávali v bojích naší dělnické třídy a spolu s ní. Byli jsme doma v stranických buňkách, na schůzích, demonstracích, žili jsme s naší komunistickou stranou všechny ty veliké věci, za které bojovala. A přitom jsme žili i všemi živými otázkami nového umění a nové kultury, jejíž boje a vítězství jsme si nedovedli odmyslit od bojů a vítězství komunistické strany. Proto jsme nikdy nemohli chápat ani umění, ani umělecké otázky úzce, nýbrž ve vztahu k životu a k masám pracujících. Nemohli se z nás stát kožení estetikové ani dogmatici, abstraktní myslitelé, hádající se o slovíčka. I když jsme se dopouštěli chyb, šli jsme za správnou věcí. A linie naší komunistické strany byla pro nás zákonem. Každý z nás za všechno, co udělal dobrého, děkuje výchovné síle naší strany, jak na nás působila.

Proto termíny stranickost a výchovné poslání literatury nejsou pro nás prázdnými nebo zdiskreditovanými pojmy, ale cítíme za nimi aktuální problémy naší společnosti, nutnost pomáhat tomu, aby naše dělnická třída rostla morálně a politicky, aby se prohlubovalo její socialistické vědomí, aby se obohacovaly její city a její vnitřní svět.

Ožívají-li proto v řadách mladé literární kritiky nálady, které pro nás byly nemyslitelné a které mají blíž k starému světu než k světu socialismu, musí to pro nás být signálem, abychom zde svedli boj o záchranu každého opravdového talentu, kterých i v oblasti umělecké kritiky potřebujeme víc a víc. Všemi svými silami musíme pomáhat každému, kdo bloudí, musíme mu pomáhat najít správný směr, tak aby nestál stranou, ale v řadě s námi. A to se všemi osobitými stránkami svého talentu, které podle našeho názoru nemůže nikde jinde rozvíjet a nikde jinde pro ně nenajde uplatnění

O literární kritice v období budování socialismu

jako právě v naší společnosti. Čili běží-li nám o socialistické umění, běží nám také o socialistickou kritiku.

(1958)